

Bediüzzaman Said Nursi'nin Medeniyet Görüşü

Medeniyet Nedir?

Medeniyet nedir? diye bir soru ile mevzumuza girecek olursak, herkesin ittifak ettiği bir tarif bulamayız.

Bu kelime, dilimizdeki hümanizma, kültür, laiklik, teknik kelimeleri gibi tarifinde ihtilaf edilen kelime, daha doğrusu mefhûm kavramlardan biridir. Bu, sadece bizim dilimizde mi böyle? Hayır! Sosyoloji ile ilgilenenler nezdinde mâlum oldu? üzere, bütün dünyada, bir k?sm kelimelerin izafî de?erleri vardır 2.

As?l konumuz Bediüzzaman'ın medeniyet görüşü olması hasebiyle meselenin ilmî münaka?as?na girmeyece?iz. Ancak, Bediüzzaman'ın kitaplarında s?kça geçen bu kelimeyi hakk?yla kavrayabilmemiz için, o kelimenin dilimizdeki farklı kullan?ları?n? bilmemiz gerekecektir. Zira bu kelimenin Bediüzzaman tarafından, dilimizdeki farklı mânâlarında aynen kullan?ld??n? görmekteyiz.

Nitekim Bediüzzaman'ın talebelerince hazırlanan ansiklopedik bir lügatte medeniyet kelimesi şöyle açıklanmıştır:

“Medeniyet: Adaletseverlik, insanca iyi ve ferah ya?ay??, ?ehirlilik, ya?ay??ta içtimâî münasebetlerde, ilim ve fen ve san'atta tekâmül etmi? cemiyetlerin hâli, ?slâmiyetin emirlerine göre usûlî dâiresinde ya?ay??”3.

Bu tarifte medeniyet kelimesinin 19. as?r Bat?s?nda hâkim bir mânâs?n?n eksikli?ini belirtmek isteriz. Zira bir Bat?l?n?n belirtti?i üzere, o devirlerde Avrupalılar, medeniyet deyince, sadece en mükemmel ve ezeli kabul ettikleri Bat? Medeniyetini kabûl etmekte ve kelimeyi büyük harfle Medeniyet şeklinde yazmaktalar4. Bediüzzaman'ın kelimeyi bu mânâda kulland?? da vâkidir. ?u cümlede olduğu gibi:

“F?sk çamuru ile mülevves olan medeniyet (yâni Bat? medeniyeti) insanlar? da o çamur ile telvîs ediyor. Ezcümle riyâya ?an ve ?eref nâm?n? vermi?, insanlar? da o pis ahlâka sevk ediyor.”5

Günümüzde, medeniyet kelimesi, ilim, teknik kültür kelimeleriyle de iltibas edilir. Kelimenin bu mânâlarda da kullan?ld?? görülür. Bu durumda medeniyetten anlaşılması gereken mefhumu yakalamada zorluk ç?karır. Çünkü bir k?sm âlimler san'at, felsefe, din, hukuk gibi manevî de?er ve sistemleri medeniyet olarak algılamakta, diğer bazıları teknoloji, istihşâl vâs?talar? gibi maddî unsurları medeniyet olarak telakki etmektedirler. As?l mevzumuzu te?kil eden **Bediüzzaman'da medeniyet anlay??n?n** ortaya konmas?nda bunların bilinmesi faydalıdır. Çünkü risâlelerde, onların yaz?ld?? tarihî ?artlara, yaz?da verilmek istenen as?l mesaja, yaz?lması?na vesîle olan ilk muhataplara göre kelimenin bu mânâlardan birinde kullan?ld??n? görmek mümkündür.

Medeniyet, Öncelikle Mânevî Değerlerdir

Bütün bu ihtilaflara rağmen, Alman sosyolog Max Veber'den bu yana medeniyet deyince, umumiyetle benimsenen anlayış; onun mânevî, ruhî, ahlâkî bir değeriyet olduğudur. Bir başka deyişle medeniyet, hayata, eyleyaya, hâdisâta bakış tarzıdır, ferdlerdeki telakkiler dünyasıdır. İnsanların inançlarından, kanaatlerinden, ahlâkî görüşlerinden teşekkül eden manevî prensipler ve düsturlardır. Bir sosyoloğun ifâdesiyle, “**mühterek bir düşünce ve ortak bir hayatın tezâhürü**”dür. İlim, çalışma, teknik, endüstri gibi maddî tezâhürler, bu manevî temelin sonucudur. Karl Marks'ın tam tersine bir anlayış.

Bediüzzaman'a göre medeniyet, mârifet, san'at ve ticâret sâhaları üzerine kurulursa da 7 temel esasların mânevî değerler, bir kısım telakkiler, nokta-i nazarlar teşkil eder. Nitekim, bunu, İslâm medeniyeti ile Batı medeniyeti arasında sıkça yer verdiği mukayeselerde görmekteyiz.

İslâm Medeniyeti ile Batı Medeniyetinin Mukayesesi

Bediüzzaman'ın medeniyet telakkisinin özünü İslâm ile Batı arasında yaptığımız bir mukayesede açık olarak görürüz. O, bu mukayeseyi, eserlerinde tekrar tekrar ele alır. Bazen uzun, bazen kısa olarak; bazan nesir, bâzen nazım üslûbuyla işler. Buna göre, **ber dehasından çıkan felsefeye dayanan Batı medeniyeti ile, Vahy-i İlahî'den gelen İslâm medeniyeti**, temel prensiplerde barınmaz, te'lif olmaz, ortak tarafları bulunmaz şekilde ayrış ve farklıdır.

Ona göre, “**medeniyet çarkının işleten**” beş temel prensip vardır:

1. Nokta-i istinad
2. Hedef
3. Düstûr-u hayat
4. Cemâatlerin râbıtası
5. Semerât(gâyesi, elde ettiği netîceler).

Batı medeniyetinin:

1. Nokta-i istinad: **Kuvvettir.**
2. Hedefi: **Menfaattir.**
3. Düstur-u hayat: **Cidaldır (mücâdele).**
4. Cemaatlerin râbıtası: **Unsuriyet, menfî milliyettir.**

5. Semerât?: Hevesât-? nefsiyeyi tatmin, hâcât-? be?eriyeyi tezyîd ve teshîldir (kolayla?t?rmak).

“Halbuki, kuvvetin ?e’ni tecâvüzdür. Menfaatin ?e’ni her arzuya kâfi gelmedi?inden üstünde bo?u?makt?r. Düstur-u cidalin ?e’ni çarp??makt?r. Unsurîyetin ?e’ni, ba?kas?n? yutmakla beslenmek oldu?undan tecâvüzdür. ??te bu hikmettedir ki, be?eriyetin saadeti selbolmu?tur.”

Amma, hikmet-i Kur’âniye ise:

"Nokta-i istinad?, kuvvete bedel hakk? kabûl eder. "Gâye’de menfaate bedel, fazîlet ve r?za-y? ?lâhîyi kabul eder." Hayatta düstûr-u cidâl yerine, düstûr-u teâvünü esas tutar. “Cemaatlerin râb?talar?nda unsurîyet milliyet yerine râb?ta-i dinî ve s?n?fî ve vatanî kabul eder.

“Gâyât?, hevesât-? nefsâniyenin tecâvüzât?na sed çekip, ruhu maâliyâta te?vîk ve hissiyât-? ulviyesini tatmîn eder ve insan? kemâlât-? insaniyeye sevkedip, insan eder.

“Hakk?n ?e’ni ittifakt?r.

“Faziletin ?e’ni tesânüddür.

“Düstur-u teâvünün ?e’ni birbirinin imdan?na yeti?mektir.

“Dinin ?e’ni uhuvvettir, incizabt?r.

“Nefsi gemlemekle ba?lamak, ruhu kemâlâta kamç?lamakla serbest b?rakman?n ?e’ni saadet-i dâreyndir.”⁸

Felsefe ile Kur’ân’?n ?ahsî hayata verdikleri ahlâkî terbiyeyi ?öyle anlat?r:

“Felsefenin hâlis bir tilmizi, bir firavundur. Fakat menfaati için en hasîs ?eye ibâdet eden bir firavun-u zelîldir. Her menfaatli ?eyi kendine rab tan?r. Hem o dinsiz ?âkird, mütemerrid ve muanniddir. Fakat bir lezzet için nihâyet lezzeti kabûl eden miskin bir mütemerriddir. ?eytan gibi ?ah?slar?n,-bir menfaat-i hasîse için- aya??n? öpmekle zillet gösterir denî bir muanniddir. Hem dinsiz ?âkird, cebbâr bir ma?rurdur. Fakat, kalbinde nokta-i istinâd bulunmad??? için zât?nda gâyet acz ile âciz bir cabbâr-? hodfuru?tur. Hem o ?âkird menfaatperest hodendi?tir ki, gâye-i himmeti nefis ve batn?n ve fercin hevesât?n? tatmin ve menfaat-? ?ahsiyesini baz? menfaat-? kavmiye içinde arayan dessay bir hodgamd?r.”

“Amma hikmet-i Kur’ân’?n halis tilmizi ise bir abddir. Fakat âzam-? mahlukâta da ibâdete tenezzül etmez. Hem cennet gibi âzam-? menfaat olan bir ?eyi gâye-i ibâdet kabul etmez bir abd-i azîzdir. Hem hakiki tilmizi müte vazidir. Selîm halîmdir. Fakat Fât?r’?n?n gayr?na daire-i izni hâricinde ihtiyar?yla tezellüle tenezzül etmez. Hem fakir ve zaiftir. Fakr ve zaaf?n? bilir. Fakat onun Mâlik-i Kerîm’i ona iddihar etti?i uhrevî servet ile müsta?nidir ve Seyyid’inin nihâyetsiz kudretine istinad etti?i için kavidir. Hem yaln?z livechillâh, r?za-y? ?lâhî için, fazîleti için amel eder çal??r.

“??te iki hikmetin verdi?i terbiye iki tilmizin muvazenesiyle anla??r.”⁹

Medeniyet ahlakî esaslara oturmazsa: ?nsana saadet getirecek olan medeniyetin mutlaka ahlâk ve hüda esaslar?na oturtulmas? gere?inde Bediüzzaman ?srar eder. “**Kalb-i insaniden hürmet ve merhamet ç?ksa ak?l ve zekâvet o insanlar? gâyet deh?etli ve gaddâr canavarlar hükmüne geçirir, daha siyâsetle idâre edilmez**” der10.

Bat? Medeniyeti Be?erî Dehaya, ?slâm Medeniyeti Hüdâ'ya Dayan?r

Bediüzzaman, iki medeniyeti mukayese ederken, bunlar?n men?elerini de ele al?r ve men?eleri yönüyle de?erlendirmede bulunarak, biri “**deha**”ya dayan?rken, di?erinin “**hüdâ**”ya dayand???n?, insana ve cemiyete bu temellerin çok farklı ?ekillerde yans?d???n? belirtir. Bu temel farklar?n hâs?l etti?i sonuçlardan biri, ikisinin birle?me ve bar??mas?n?n imkâns?zli??d?r. Böylece, Osmanl? ayd?nlar?n?n bir k?sm?nda ortaya ç?kan ?slâm-Bat? sentezi ?eklindeki dü?ünceye kar?? ç?km?? olur.

Deha ve **hüda** aras?nda yapt??? mukayeseyi ?ematize edecek olursak ?öyle bir tabloya ula??r?z:

DEHA:

Dima?da i?ler

Kalbi kar??t?r?r

Nefse ve cisme bakar

Nefsi taria eder

Nefsânî istidadlar geli?ir

Ruhu hizmetçi yapar

?nsan? ?eytanla?t?r?r

Sadece dünya hayat?n? tan?r

Maddeperest dünyaperverdir

Sa??r tabiata tapar

Zemîn'e küfran perdesi çeker bu sebeple deha kör ve sa??r

Zemîndeki nimetler: Sahipsiz ganimet

Verdi?i his: Minnetsiz gasb ve sirkat.

HÜDA:

Ruhu aydınlatır

İstidadı simbüller

Tabiatı klandırır

Ruhî istidadlar geliřir

Nefsi ve cismi hizmetçi yapar

Himmatli insanı meikleřtirir

Saadet-i dâreyn verir

Allah'ın uurlu san'atını hikmetli kudretini görür

San'at kudret sâhibi Allah'a tapar

İkrân nurunu serper, bu sebeple hüddâsemi basir (görür iřtir).

İlâhî nimet

İkrân ile, ölçü ile istifade.

Batı medeniyetindeki güzellikler ve kaynaklar

Bediüzzaman'a göre, Batı medeniyeti her unsuruyla batı sona kötü demek deşildir. Bilakis onun mehasin-i kesfesi vardır, inkâr edilemez. Ancak bunların kaynağı:

Ne nasraniyet malı,

Ne Avrupa icadı,

Ne de şu asrın san'atı.

Bilakis, umumun malıdır:

Telahuk-u efkârdan (insanların tecrübe birikimi),

Semavî şeriatlerden,

Fetrî ihtiyaçlardan,

Bilhassa şlâmiyetten, şlâmî inkılabtan neşet etmiştir.

Der ki: "Hıristiyanların malı olmayan medeniyeti ona mal etmek ve şlâmiyetin dümanı olan

tedennîyi (gerili?) ona dost göstermek, fele?in ters dönmesine delildir" 13.

Avrupa medeniyetini toptan bir reddetme mevzu bahis olmadı?n?, bu noktada yanl?? anla??lmamas? gerekti?ini Bediüzzaman zaman zaman belirtir. Bir uyar?s? şöyle:

“Yanl?? anla??lmas?n Avrupa ikidir: Birisi ?sevînin din-i hakîkiden ve ?slâmiyetten ald??? feyz ile, hayat-? içtimâiyeyi be?eriyeye nâfi san’atlar? ve adâlet ve hakkaniyete hizmet eden fünunlar? takip eden Avrupa’ya hitab etmiyorum. Belki felsefe-i tabiiyyenin zulmetiyle, medeniyetin seyyiat?n? mehâsin zannederek be?erî sefâhete ve dalâlete sevkeden bozulmu? ikinci Avrupaya hitap ediyorum”14.

Ba?ka Tenkidler

Bediüzzaman, Bat? medeniyetinin dayand??? bu menfî esaslar sebebiyle insanl??a:

?sraf,

Fakirlik,

Tembellik,

Bencillik, gibi kötü huylar getirerek, % 80 gibi kahir ekseriyeti ?ekâvete att???n? söyler:

“Medeniyet-i hâz?ra-i garbiyye semâvî kânun-u esâsilere muhalif olarak hareket etti?i için, seyyiât?(kötülükleri), hasenât?na(iyiliklerine), hatalar?, zararlar?, fâidelerine râcih geldi. Medeniyetteki maksûd-u hakîki olan istirahat-? umûmiye ve saadet-i hayât-? dünyeviye bozuldu. ?ktisad, kanaat yerine, israf ve sefâhet ve sa’y ve hizmet yerine; tenbellik ve istirahat meyli galebe çald???ndan, bîçâre be?eri hem gayet fakîr, hem gayet tenbel eyledi.”

"Bedevîlikte be?er, üç dört ?eye muhtaç?. ?imdiki Garb medeniyet-i zâlimesi sui istimâlât ve isrâfât ve hevesât? tehyîc ve havâic-i gayr-? zaruriyeyi, havâic-i zaruriye yaparak medenî insan? yirmi ?eye muhtaç etti.”15.

Böylece helal kazanç masrafa kâfi gelmez, be?eriyet hîle ve haram yollara dü?er.

Medeniyetten ?stifa

Bediüzzaman 31 Mart hâdisesi s?ras?nda, medenîlik iddias?nda bulunan kimselerde mü?âhede etti?i ahlâks?zl?klar kar??s?nda duydu?u nefret üzerine medeniyetten istifas?n? verir ve Vilâyât-? ?arkkiye’nin da?lar?n? ?stanbul’a, bedeviyetini medeniyete tercîh etti?ini söyler:

“E?er medeniyet böyle haysiyet k?r?c? tecâvüzlere ve nifak verici iftiralara ve insafs?zcas?na intikam fikirlerine ve ?eytancas?na mugalatalara ve diyânette laübalicesine hareketlere müsaid bir

zemîn ise, herkes ?âhid olsun ki, o saadet saray-? medeniyet tesmiye olunan böyle mahalli a?râza bedel Vilâyât-? ?arkıyye'nin, hürriyet-i mutlakan?n meydan? olan yüksek da?lar?ndaki bedeviyet ve vah?et çad?rlar?n? tercih ediyorum. Zira, bu mimsiz medeniyette görmedi?im hürriyet-i fikir ve serbest-i kelam ve hüsnî niyyet ve selâmet-i kalb ?arkî Anadolunun da?lar?nda tam mânâs?yla hükümfermad?r...

Medeniyetten istifam sizi dü?ündürecek. Evet böyle istibdad ve sefahet ve zilletle memzuc medeniyete bedeviyeti terci? ediyorum. Bu medeniyet, e?hâs? fakir ve sefi? ve ahlaks?z eder. Fakat hakiki medeniyet-i nev-i insan?n terakkî ve tekâmülüne ve mahiyet-i neviyyesinin kuvveden fiile ç?kmas?na hizmet etti?inden bu nokta-i nazardan medeniyeti istemek insaniyeti istemektir”16.

Bediüzzaman'? medeniyetten istifaya sevkeden hususlardan biri, medeniyet, hürriyet yaftalar? alt?nda ortaya ç?k?p, kendi görü?lerinden ba?kas?na hakk-? hayat tan?mayan tutumlar? ve davran??lar?d?r. Bu durumu bir ba?ka pasajda ?öyle dile getirir:

“Müteass?blara hücum eden Avrupa'n?n kâselisleri (çanak tutucular?) her biri, yüz mutaass?b kadar meslek-i sakîminde müteass?bt?r. Bunlardan birisi ?ekspir medhinde etti?i ifrat?, ?âyet bir hoca, o ifrat? ?eyh Geylânî(k.s.) medhinde etseydi tekfir olunacakt?. Heyhat! Bunlar?n neresinde millete muhabbet ve millet için hamiyet?”17.

Bat?n?n Sonu

Bediüzzaman, tabiata aykır? esaslar üzerine oturan bugünkü Bat? medeniyetinin y?k?laca??, buna bedel Asya medeniyetinin galebe çalaca?? hususunda kesin kanaat sâhibidir. Bu hususu, pek çok f?rsatlarda eserlerinde dile getirir:

“Avrupan?n medeniyeti, fazilet ve hüda üstüne te'sis edilmedi?inden, belki heves ve heva, rekabet ve tahakküm üzerine bina edildi?inden ?imdiye kadar, medeniyetin seyyiat? hasenat?na galebe edip, ihtilalcî komitelerle kurtla?m?? bir a?aç hükmüne girdi?i cihetle Asya medeniyetinin galebesine kuvvetli bir medâr bir delil hükmündedir ve az vakitte galebe edecektir.”18.

Bir di?er pasaj ?öyle:

"Nasraniyet ya intifa (sönme) veya istifâ(bât?l, be?erî ilâvelerden temizlenme) ile terk-i silâh edecektir. Zira bir kaç defa y?rt?ld?, Protestanl??a geldi. Protestanl?k da y?rt?ld? tevhi?de yakla?t?. Tekrar y?rt?lmaya haz?rlan?yor. Ya intifa bulup sönecek veyahut do?rudan do?ruya hakikî H?ristiyanl??n esâs?na câmi olan hakaik-i ?slâmiyeyi kar??s?nda görecektir. Be?er dinsiz olamaz. ??te bu s?rr-? azîme Peygamberimiz aleyhisselatu vesselam i?aret etmi?tir ki: “Hz. ?sa gelecek, ümmetimden olacak, ayn? ?eriatimle amel edecektir”."

Bir di?er pasaj, insanl??n menfaatine ters dü?en bu medeniyetin y?k?l??n?n insanl??n uyan??n?n bir sonucu olaca??na dikkat çekerek:

“?u medeniyet-i habîse -ki biz ondan yaln?z zarar gördük ve nazar-? ?eriatte merdud (reddedilmi?) ve seyyiat? hasenat?na galebe etti?inden maslahat-? be?er fetvas?yla mensuh ve

“intibâh-? be?erle mahkûm-u ink?râz”, sefih, mütemerrid, gaddâr, mânen vah?i...." 19.

Bat? medeniyetinin iyi yönleri

Bediüzzaman, Bat? medeniyetinin dayand??? esaslar?, belirtildi?i gibi tenkid ederken, toptan reddetmez. Onun al?nmas? gereken iyi taraflar?n?n bulundu?unu da belirtir. Ona göre, Bat? medeniyetinin iyi taraflar? da var:

“Ecnebiyeden terakkiyât-? medeniyete yard?m edecek noktalar?: -fünûn ve sanayi gibi-maalmemnuniye alaca??z” der²⁰.

Bir ba?ka sözü ?öyle:

“Ve bu zamanda ila-y? kelimetullah maddeten terakkiye mütevakk?ft?r. Medeniyet-i hakikiyeye girmekle ilâ-y? kelimetullah edebiliriz.”²¹.

Ancak, Bat?dan alacaklar?m?zda dikkatli bir seçim yapmal?, kültürümüzü tahrib edecek noktalar almamal?y?z:

“Bizim murad?m?z, medeniyetin mehasini ve be?ere menfaati bulunan iyiliklerdir. Medeniyetin günahlar?, seyyieleri (kötülükleri) de?il.”²².

Bu noktada Bat?l?la?mada tâkip edilen yolu tenkîd eder:

“Ahmaklar, o seyyiatlar?, o sefahatleri mehâsin zannedip, taklid edip mal?m?z? harab ettiler ve dini rü?vet verip dünyay? da kazanamad?lar”²³.

Japon Modeli

Bediüzzaman, Bat? medeniyetinden istifadede, son zamanlarda bir k?s?m resmî a??zlardan dile getirilmeye ba?lanan Japon modelinin takip edilmesini çoktan söylemi?tir:

“Kesb-i medeniyette Japonlara iktida bize laz?md?r ki onlar, Avrupa’dan mehâsin-i medeniyeti almakla beraber, her kavmin mabihilbekas? (bekas?n? sa?layacak vesîlesi) olan âdât-? milliyeyi muhâfaza ettiler. Bizim âdat-? milliyemiz, ?slâmiyette ne?vünema buldu?u için iki cihetle sar?lmak lâz?md?r.”²⁴.

?slâm Bat? Medeniyetini Niçin Benimsemez?

Müslümanlar?n, Bat? medeniyetini benimsemekte so?uk ve çekingen davrand???n? belirten Bediüzzaman, bunun dikkat edilmesi gereken mânidar bir durum oldu?unu söyler. Ona göre, esas?, ?lâhî nur olan ?slâm?n iki temel vasf? vard?r:

1. ?sti?na,

2. ?stiklaliyet.

Yani, ?slâm medeniyeti, bir ba?ka medeniyete muhtaç de?ildir. Eksik taraf? yoktur. O müstakil olmal?d?r. Müslüman vasf?n? korudu?u müddetçe istiklalini de koruyacaktır.

Bu noktada der ki:

Bat? medeniyeti, biri Roma di?eri Yunan olmak üzere iki farklı dehayı sâhiptir:

Biri hayalâlud bir deha,

Di?eri maddeperest bir deha.

Bunca zaman?n geçmesine, H?ristiyanl???n çal??mas?na, medeniyetin çabalamas?na rağmen bu iki ruh kayna?mad?, su içerisinde ya? gibi ayrı kald?lar.

?kiz karde? olan bu iki deha as?rlar?, ça?lar? kaplayan mü?terek bir medeniyete rağmen birle?ip kayna?mazsa gökten inen hidayetle yerden ç?kan be?erî deha nas?l kar???r, meczolur, birle?ir?

Bediüzzaman'a göre, "Şeriat faziletli medeniyet kayna??d?r. ?slâm âlemi, Eflatun'un Medîne-i Faz?las? olmaya lay?kt?r²⁵. Hem Kur'ân, herkese veya en az?ndan ekseriyete saadet getiren medeniyeti kabul edebilir. Halbuki Bat? medeniyeti sadece % 10'a muzahraf bir saadet getirmiştir. Geri kalan büyük kitlenin % 80'i fakir ve muhtaçtır, % 10 ise, zengin fakir arası bir durum arz etmektedir..."²⁶.

Teknik

Medeniyet deyince hat?ra gelen bir di?er kavram tekniktir. Medeniyetle teknik o kadar iç içe ve s?k? ilgi içindedir ki, birçok durumlarda teknikle medeniyet kar??t?r?l?r. Bu sebeple medeniyetten bahsederken tekni?e de yer vermemiz gerekecek. Nitekim, Bediüzzaman'da teknik meselesi müstesna bir yer i?gal eder.

Ona göre teknik, medeniyetin istinad etti?i mârifet (ilim), san'at ve ticaretten ibâret üç esas?n 27 san'at k?sm?n? temsil eder.

Teknik, insan?n aczine ve ihtiyac?na binaen Allah'?n bir lütfudur.

Bediüzzaman'a göre, Kur'ân-? Kerîm'de peygamberlerin mucizelerinden bahsedilmekle, Müslümanlar o mucizelerin benzerlerini ilim ve san'at (yâni teknik) yoluyla elde etmeye te?vik edilmi? olmaktadır. Çünkü peygamberler, her hususta örnek al?nacak uyulacak kimselerdir. ?öyle der:

“Kur'ân-? mucizu'l Beyân'?n en parlak âyetleri olan mucizât-? enbiya âyetleri, birer hikâye-i tarihiye olarak de?il, belki onlar, maâni-yi ir?âdiyeyi tazammun ediyorlar. Evet mucizât-?

enbiyâ? zikretmesiyle fen ve san'ât-? be?eriyenin nihâyet hududunu çiziyor. En ileri gâyât?na parmak bas?yor. En nihâyet hedeflerini tâyin ediyor: Be?erin eline dest-i te?viki vurup o gâyeye sevk ediyor”28.

Bediüzzaman'a göre, peygamberlerin mazhar oldu?u mucizeler, insanl???n fende ula?aca?? hedefleri gösterir. Peygamberler böylece, sâdece mânevî kemali de?il, maddî kemâli de temsil ederler. Bir cümlesi öyle: “**Hattâ denilebilir ki, mânevî kemâlât gibi, maddî kemâlat? ve hârikalar? dahi en evvel, mucize eli, nev-i be?ere hediye etmi?tir.**”

Bu temel dü?ünceden hareket eden Bediüzzaman, elektrik, tren, tayyâre, telgraf, televizyon, artezyen kuyular?, ate?te yanmayan madde (amyant), ???nlama, t?pta ölülerin diriltilmesi, cin ve ?eytanlar?n teshîr ve istihdam?na kadar pek çok hârikaya Kur'ân'?n âyetlerinden örnekler verir. ?nsanlar?n ilim ve san'at yoluyla bunlar? elde etmeye te?vik edildiklerini söyler29.

Tekni?in Tehlikesi:

Bediüzzaman, tekni?in elde edilmesinin gerekli oldu?unu belirtmekle birlikte, bunun hay?rda kullan?lmas? gere?ine dikkat çeker. Aksi takdirde, teknikten zarar görülece?ini belirtir. “**Nûr Âleminin Bir Anahtar?**” adl? risalesi ba?ta, muhtelif vesilelerle di?er eserlerinde buna yer verir. Bu husustaki dü?üncesi öyledir:

- 1. Medeniyet-i hâz?ran?n hârikalar? Allah'?n, insanlara verdi?i, bir nimeti, bir lütfudur.*
- 2. Öyleyse insanl?k bu nimete ?ükretmelidir.*
- 3. Bu teknik hârikalara ?ükür, onlar?n insanl???n hayr?na kullan?lmas?yla olur.*
- 4. ?nsanlar, heva ve hevesleri, sefâhet ve e?lenceleri için kullanmaktad?rlar.*
- 5. Ceza olarak her teknik bir musibet getirmi?tir ve getirecektir.*

Gazete ve radyo ile ilgili misal de verir.

Gazete ile ilgili olarak öyle der:

“?u medeniyet-i sefihe, küre-i arz? bir tek ?ehir hükmüne getirip, ahâlisi birbiri ile tan??makla her sabah ve ak?am gazetelerle günahlar? ve malâyaniyât? birbirlerine nakledip ö?retmektedirler.”

Aç?klaman?n devam?nda, bu durumun, insan?, y?rt?lmas? çok zor kal?n bir gaflet perdesiyle sard???n? belirtir30.

Yeryüzünü “**tek bir menzil**”(ev) hükmüne getirdi?ini belirtti?i radyo ile ilgili olarak da öyle der:

“**Elbette ve elbette be?er, bu pek büyük nimete kar?? bir umumî ?ükür olarak, o radyolar?,**

her?eyden evvel kelimât-? tayyibe olan ba?ta Kur’ân-?Hakîm ve hakikatlar? ve iman?n ve güzel ahlaklar?n dersleri ve be?erin lüzumlu ve zaruri menfaatlar?na dâir kelimâtlar olmal? ki o nimete ?ükür olsun. Yoksa nimet böyle ?ükür görmezse, be?ere zararlı dü?er.

Evet be?er, hakîkata muhtaç oldu?u gibi bâz? keyifli hevesâta da ihtiyac? var. Fakat bu keyifli hevesât be?te birisi olmal?. Yoksa havan?n s?rr-? hikmetine münâfi olur.

Hem be?erin tenbelli?ine ve sefahet ve lüzumlu vazîfelerinin noksan b?rak?lmas?na sebebiyet verip, be?ere büyük bir nimet iken büyük bir nikmet olur. Be?ere laz?m olan sa’ye (çal??maya) ?evki k?rar.”

Bediüzzaman bu risaleyi te’lîfi s?ras?nda radyonun onda biri nisbetinde hay?rl? programlara yer verdi?ini bunun bir hata-y? be?erî oldu?unu belirtir ve bahsi ?öyle noktalar:

“?n?aallâh be?er, bu hatas?n? tamir edecek ve bütün zemîn yüzünü bir meclîs-i münevver, bir menzil-i âli ve bir mekteb-i imânî hükmüne geçirmeye vesîle olan bu radyo nimetine bir ?ükür olarak be?erin hayat-? ebedîsine sarf edilecek olan kelimât-? tayyibe be?te dördü olacak.”³¹

Bat? Nas?l Terakki Etti?

Bediüzzaman, Bat?n?n terakkisinde rol oynayan sebepleri de tahlîl eder. Bu hususta, Bat?da ileri sürülen bir k?s?m nazariyelerin bir özetlemesi³² mahiyetinde olan k?sa bir bahiste bu meseleyi tahlîl eder.

Bat?n?n nas?l kalk?nd??? meselesine niçin temas edece?ini ?öyle aç?klar:

“?u zaman?n medenî engizisyonu, müthi? bir desîse ile baz? zihinleri telkîh ile bir k?s?m nâme?ru evlad?n? vücûda getirip, ?slamiyete kar?? kinini ve intikam hissini icra eder. Diyânetsizli?e veya laübalili?e veya H?ristiyanl??a meylettirmeye veya ?slâmiyetten ?üphe ile so?utmaya bir kap? açar.

??te desîse ?udur:

“Ey Müslüman bak! Nerede bir Müslim varsa nisbeten fakir, gâfil, bedevîdir. Nerede H?ristiyan varsa bir derece medenî, uyan?k ve servet sâhibidir. Demek.. ilââhir.

Ben de derim ki:

“Ey Müslüman biri maddî, biri mânevî Avrupa rüçhan?n?n (üstünlü?ünün) iki sebebinin ?u netîce-i müthi?iyle o netîcenin te’sîr-i muharribânesine (tahrîb edici te’sirine) kar?? mevcudiyetimizin hâmisi olan ?slâmiyetten elini gev?etme dört el ile sar?l, yoksa mahvolursun.

“Evet, biz a?a??ya iniyoruz, onlar yukar?ya ç?k?yor. Bunun iki sebebi vard?r. Biri maddî, biri mânevîdir.

“Birinci (maddî) sebep: “Umum H?ristiyan?n kilisesi ve mâden-i hayat? olan Avrupa’n?n vaziyet-i

f?triyesi (fizikî, co?rafi yap?s?) d?r. Zira dard?r, güzeldir, demir mâdenidir, girintili ç?k?nt?l?d?r, deniz ve enhâr?(nehirleri) ba??rsaklar?d?r, bâriddir (so?uktur).

“Evet, Avrupa, küre-i zeminin hamse â?ar? (1/15’i) iken nev-i be?erin bir rub’unu (1/4’ünü) letafet-i f?triyesi ile kendine çekmi?. Hikmeten sâbittir ki, efrad-? kesîrenin içtimâ? ihtiyâcât? intaç eder. Görenek gibi çok esbab ile tekessür eden hâcât, zeminin kuvve-i nâbitesine (yeti?tirdi?i ürüne) s?k??maz.

“??te bu noktadan, ihtiyâç, san’ata ve merak ilme ve s?k?nt?vesâit-i sefâhete hocal?k edip talime ba?larlar.

“Evet fikr-i san’at, meyl-i ma’rifet kesretten ç?kar. Avrupa’n?n darl??? ve deniz ve enhâr? olan vesâit-i tabiiyye-i münâkale (tabiûla??m vâs?talar?) içinde dola?mas? sebebiyle teârûf ticâreti, teâvün i?tirâk-? mesâîyi intaç ettikleri gibi, temas dahi telâhuk-u efkâr? rekâbet de müsâbâkât? tevîd ederler ve bütün sanayiîni mâderi olan demir mâdeni kesret ile içinde bulundu?undan o demir, medeniyetlerine öyle bir silâh-? kuvvet vermi?tir ki, dünyanın?n bütün enkaz-? medeniyetlerini gasb ve gârat (ya?ma) edip gâyet a??r bast?, mizân-? zemînin muvâzenesini bozdu.

“Hem de her?eyi geç almak, geç b?rakmak ?ân?ndan olan bürûdet-i mu’tedilâne (mutedil so?ukluk) sa’ylerine sebât ve metânet verip, medeniyetlerini idâme etmi?tir. Hem de ilme istinâd ile devletlerinin te?ekkülü, mütekabil kuvvetlerinin tesâdümü, gaddârâne istibdatlar?n?n izâcât?, engizisyonâne taassublar?n?n aksülamel yapan taziykat? mütevâzi unsunlar?n?n rekâbetle müsâbakat?, Avrupal?lar?n istidâtlar?n? inki?âf ettirip mezâyâ ve fikr-i milliyeti uyandırd?.

“*kinici sebep:* “Nokta-i istinâdd?r. Evet her bir H?ristiyan ba??n? kald?r?p, müteselsil ve mütedâhil maksadlar?n birine el atsa, arkas?na bakar ki, istinad edecek kuvve-i mânevîsine dâima imdat edip hayat verecek gâyet kavî bir nokta-i istinad görür. Hattâ, en a??r ve en büyük i?lere kar??, mübârezeye kendinde kuvvet bulur. ??te o nokta-i istinad her taraftan ellerini uzatan dinda?lar?n?n uruk-u hayat?na kuvvet vermeye ve ?slamlar?n en can alacak damarlar?n? kesmeye her vakit âmade ve dessâs medenî engizisyon taassubuyle maddiyunun dinsizli?i ile yo?rulmu? ve medeniyetlerinin galebesi ile mest-i gurur olmu? bir müsellâh kütlenin k??las? veya büyük bir kilisesi olan Avrupa’n?n medeniyetidir.

“Görülüyor mu ki, en hürriyet perver maskesini takan ?ngiliz elini uzat?p ar?yor, nerede H?ristiyan bulsa hayat veriyor. ??te Habe?, Sudan, i?te Tayyâr Artu?i, i?te Lübnan, Huran, i?te Mal Sur ve Arnavut, i?te Kürd ve Ermeni, Türk ve Rum ila âhir..

“Elhas?l, onlar? canlandıran emeldir ve bizi öldüren ye’sdir. Me?hurdur ki, biri demi?: “E?er bir nokta-i istinad bulsam, küre-i zemîni yerinden oynat?r?m.” Bu faraziyede acâib bir nokta vardı. Demek bu küçücük insan, nokta-i istinad bulsa, küre gibi büyük i?leri çevirebilir.

Ey ehl-i ?slam! ??te küre-i zemîn gibi a??r ve âlem-i ?slamiyete çökmü? olan mesâib (musibetler) ve devâhiye kar?? nokta-i istinad?m?z, muhabbet ile ittihad?; mârifet ile imtizâc-? efkâr?, uhuvvet ile teâvünü emreden nokta-i ?slamiyettir.”³³

Müslümanlar?n Geri Kal??lar?n?n Ssebepleri

Bediüzzaman'a göre, Müslümanlar, hicrî ilk üç as?rda mümtaz ve ba?? diktir. Be?inci asra kadar, mazhar-? kemâldir. 5-12'nci as?r aras? hissiyat?n galebe çald??? devredir, duraklama ve gerilemeyi temsil eder. 12'den sonra münevver efkâr, muzlim (karanl?k) hissiyâta galebe çald?. 1400'den sonra zafer dönemidir.³⁴

Be?inci as?rdan sonra ortaya ç?kan gerilemelerin sebeplerini de?i?ik f?rsatlarda ele alan Bediüzzaman, niçin gerilediklerini, nas?l ilerleyebileceklerini, her seferinde farklı aç?lardan tahlil eder. Hutbe-i ?âmiye adl? eserinde, bu mesele daha sistematik, daha geni? olarak tahlil edimi?tir. ?öyle der:

“Ben bu zaman ve zemînde, be?erin hayat-? içtimâiye medresesinde ders ald?m ve bildim ki, ecnebler, Avrupal?lar, terakkide istikbâle uçmalar?yla beraber, bizi maddî cihette kurûn-u vusta'da durduran ve tevkîf eden alt? tâne hastal?kt?r. O hastal?klar da bunlard?r:

Birincisi: Ye'sin, ümitsizli?in içimizde hayat bulup dirilmesi.

?kincisi: S?dk'?n hayat-? içtimâiye-i siyasîde ölmesi.

Üçüncüsü: Adâvete muhabbet.

Dördüncüsü: Ehl-i îman? birbirine ba?layan nuranî ba?lar? bilmemek.

Be?incisi: Çe?it çe?it sâri (bula??c?) hastal?klar gibi inti?ar eden istibdad.

Alt?nc?s?: Menfaat-? ?ahsiyesine himmeti hasretmek.

Terakkinin çâresi

Bu alt? deh?etli hastal???n ilac?n? da bir t?p fakültesi hükmünde hayat-? içtimâiyemizde eczâhâne-i Kur'âniye'den ders ald???m alt? kelime ile beyan ediyorum. Muâcelenin (tedâvinin) esaslar? onlar? biliyorum.

Birinci kelime: el-Emel, yani rahmet-i ?lâhiyeye kuvvetli ümit beslemek.

?kinci kelime: Ye'sin at?lmas?.

Üçüncü kelime: S?dk'?n içimizde ihyas?.

Dördüncü kelime: Muhabbete en lay?k ?ey muhabbettir.

Be?inci kelime: Bir adam?n bir günah? bir kalm?yor, bazen büyür, sirâyet eder bin olur. “Zarar vermiyoruz fakat menfaat vermeye iktidar?m?z yok, onun için mâzuruz” demeyin.

Be?inci kelime ile, hamiyeti (milleti dü?ünmeyi) tavsiye eden Bediüzzaman, hamiyetin millete kar??

duyulacak "muhabbet", "hürmet" ve "merhamet" duygularıyla ortaya ç?kaca??n? belirtir³⁵.

“Bir adamın, kıymeti, himmeti nisbetindedir. Kimin himmeti milleti ise, o kimse tek başıyla küçük bir millettir.”³⁶.

Altıncı kelime: Müslümanların hayat-ı içtimâiye-i İslamiyedeki saadetlerinin anahtarı meşveret-i İriyyedir³⁷.

Bediüzzaman geri kalı??mızın sebebini, bir başka vesîle ile Osmanlılar seviyesinde ele alır ve iki sebebe bağlar:

1. *İstibdad,*
2. *Mürşid-i umûmî olan üç büyük übenin ihtilafı: Ehl-i mekteb, ehl-i medrese, ehl-i tekke³⁸.*

Bir başka tahlîle göre ise, dört sebepten dolayı geri kalmı??z:

1. *İslâma uymamız.*
2. *Bâzı müdâhinlerin (yaltaç, yalçınlar) keyfemâyeye sâi tefsirinden.*
3. *Zâhirperest âlimlerin, câhilâne taassublarından,*

4. Talihsizlikten: Bununla, Batının hevâya uygun gelen kötülüklerini tercîh etmemizi kast eder³⁹.

Ümid

Yukarıda sayılan hususlarla ilgili olarak kaydedilen açıklamalar buraya aktarmak uzun kaçır. Bu sebeple, sâdece başlıklara işaret etmekle yetiniyoruz. Bunlardan ümid meselesi hepsinden fazla bir ehemmiyet taşıdığı için, ümidle ilgili açıklamalarından bazılarına yer vermeyi gerekli buluyoruz.

Bediüzzaman'a göre, gerileme ve felaketlerde en büyük pay ye'sindir. Yanlış görünce kapıldığımız korku sebebiyle uçup kaçabileceğimizi, buna muktedir olduğumuzu düşünemeyecek hale gelen kuş gibi, me'yus kişi de mefluç olmuştur demektir. Bu sebeple ona göre **“yeis, mani-i her kemâldir.”** Kurtuluşumuz ye'si atıp, içimizde yeniden ümidi canlandırmaya bağlıdır. Bu sebeple o, en ufak karîneleri ümidi artırarak istikamette yoruma tâbi tutar, zafer vâdeder, galebe vâdeder. Çok kesin ifâdelerle her fırsatta, Müslümanların istikbalde maddeten hâkim olacaklarını söyler: **“Ümîdvâr olun, şu istikbal inkılâbı içinde en yüksek gür sadâ İslâmın sadâsı olacaktır”** der⁴⁰.

“Yakınım var ki, istikbal semâvât ve zemîn-i Asya bahem olur teslîm yed-i beyza-yı İslâma”⁴¹.

“Yüz bu kadar sene geri kaldı??mız, mesâfe-i terakki'den inşâallah mucize-i peygamberi ile İmendifer-i kanun-u İriyye-i esâsiyeye amelen ve burak-ı meşveret-i İriyyeye fikren bineceğiz

ve bu vah?etengiz sahra-y? kebîri bir zaman-? kasîr'de (az zamanda) tekemmül-ü mebâdi cihetiyle tayyetmekle beraber milel-i mütemeddine ile omuz omuza müsâbaka edece?iz. Zira onlar, kah öküz arabas?na binmi?ler yola gitmi?ler biz birden bire ?imendifer ve balon gibi mebâdiye binece?iz geçece?iz”42.

“?n?âallah istikbaldeki ?slâmiyetin kuvvetiyle, medeniyetin mehasini galebe edecek, zemin yüzünü pisliklerden temizleyecek, sulh-u umumîyi de te'mîn edecek”43.

Bediüzzaman'?n istikbal hususundaki ümîdi ve iyimserli?i kar??s?nda:

“?frat ediyorsun, hayali hakikat gösteriyorsun, bizi de techîl ile tahkîr ediyorsun, zaman ahir zamand?r, gittikçe daha fenala?acak”

diyenlere verdi?i cevaptan birkaç cümle:

“Neden dünya herkese terakki dünyas? olsun da yaln?z bizim için tedenni dünyas? olsun, öyle mi? ??te ben de sizinle konu?mayaca??m, ?u tarafa dönüyorum. Müstakbeldeki insanlarla konu?aca??m.

“Ey üçyüz seneden sonraki (yani 1400'lü y?llar) yüksek asr?n arkas?nda gizlenmi?, sâkitâne Nur'un sözünü dinleyen ve bir nazar-? hafiyi gaybî bizi temâ?a eden Saidler, Hamzalar, Ömerler, Osmanlar, Tahirler, Yusufiler, Ahmedler ve sâireler! Sizlere hitab ediyorum. Ba?lar?n?z? kald?r?n?z: “Sadakte!” deyiniz ve böyle demek sizlere borç olsun. ?u muâs?rlar?m vars?n beni dinlemesinler. Tarih denen mâzi derelerinden sizin yüksek istikbalinize uzanan telsiz telgrafla sizin için konu?uyorum. Ne yapay?m, acele ettim, k??ta geldim. Sizler cennet âsa bir baharda geleceksiniz. ?imdi ekilen Nûr tohumlar? zemininizde çiçek açacaktır.

“??te ey iki hayat?n ruhu hükmünde olan ?slâmiyeti b?rakan iki ayaklı? mezar-? müteharrik bedbahtlar! Gelen neslin kap?s?nda durmay?n?z, mezar sizi bekliyor, çekiliniz! Ta ki hakikat-? ?slâmiyeyi hakk?yla kainât üzerinde temevvücsâz edecek (dalgaland?racak) olan nesl-i cedit gelsin!”44.

Lemeat adlı eserinin te'lifi tamamlandı? zaman, gökte hilal ile y?ld?z yan yana gelir. Bunu görünce ?u tefeülde bulunur:

“?lay? kelimetullah'?n bayra?? olan hilal y?ld?z teâli edecek (yücelecek) eski ?evketini bulacak”45.

“Avrupa ve Amerika ?slâmiyetle hâmileler, günün birinde bir ?slamî devlet do?uracak, nas?l Osmanl?lar Avrupa ile hâmile olup bir Avrupa devleti do?urdu”46.

Bediüzzaman'?n Ümidine Yakîn Veren Delilleri

Bediüzzaman, istikbalde Müslümanlar?n eski ?evketlerine tekrar kavu?aca??, maddî ve manevî terakkiyatta öne geçeceklerine dâir ümîdi hususunda, muhataplar?n? ikna etmek için bir k?s?m deliller de

zikreder. Bu delilleri, maddî ve manevî cihette olmak üzere ayr? ayr? ele al?r:

1. Manevî cihetteki terakki için özetle ?unu söyler:

“?slâmiyet hakt?r. ?nsan f?trat?na uygundur. H?ristiyanlar kendi dinlerinde taassub gösterdikçe geri kalmalar?na bedel, Müslümanlar dinlerine sar?ld?kça terakki etmi?lerdir. Avrupal?lar dinden uzakla?t?kça terakki etti?i halde Müslümanlar, dinlerinden gev?edikçe gerilemi?ler, felâketlere duçar olmu?lard?r.

Bu ?slâm?n hakkâniyetini gösterdi?i gibi, ?slâmdan bürhanla delille ayr?lan tek ki?i olmad??? halde ecnebilerden ?slâma giren, her devirde olagelmi?tir.

?slâm, di?er dinler gibi mü’ min olmak için akl?n hükmünü terketmeyi talep etmez. Aksine hep akla hitab eder, dü?ünün, akla vurun der, akl?n?z yok mu? der.

Öyle ise, geçmi?in taassub ve taklidinden kurtulacak olan ve fen ve akl? esas alacak olan gelece?in insanl???, bürhan ve akla yer veren ?slâm? benimseyecektir. ?öyle der:

“Ba?ka dinlerin, baz? efradlar? gibi, ruhbanlar? taklid için bürhan? b?rakm?yoruz. Onun için, ak?l ve ilim ve fen hükmetti?i istikbalde elbette bürhan-? akliye istinad eden ve bütün hükümlerini akla tesbît ettiren Kur’ân hükmedecek”⁴⁷.

Bediüzzaman’a göre, sekiz mâni geçmi?te ?slâm?n dünyaca benimsenmesini önlemi?tir:

1. *Ecnebilerin cehli,*
2. *Ecnebîlerin vah?etleri,*
3. *Ecnebîlerin dinlerindeki taassublar?,*
4. *Papazlar?n, ruhânî reislerin tahakkümleri,*
5. *Halk?n, onlar? körü körüne taklidi,*
6. *Bizdeki istibdad,*
7. *Bizdeki kötü ahlâk,*
8. *Bâz? fennî bilgilerin îslâma muhalif zannedilmesi.*

Bütün bu mâniler zaman içinde zâil olacakt?r.

2. Maddî cihetteki terakki: ?slâm?n maddeten de istikbalde hükmedece?ini kesin olarak ifâde eden Bediüzzaman bu hususta da ikna verici deliller kaydeder. Ona göre, âlem-i ?slâm?n ?ahs-? mânevîsinin kalbinde gâyet kuvvetli ve k?r?lmaz be? kuvvet içtima ve imtizaç edip yerle?mi?:

“Birinci kuvvet: Hakikat-? ?slâmiyettir. Bu hakikat, bütün kemâlat?n, fenlerin geçmi?te görüldü?ü gibi, bir dünya medeniyetinin temelidir. Üç yüz yetmi? milyon insan? bir tek ferd gibi birle?tirebilmi?tir.

“?kinci kuvvet: ?iddetli ihtiyaç ve fakr?m?z. Bütün terakkilerin, fenlerin üstad?, ihtiyaç ve fakr’d?r.

“Üçüncü kuvvet: Hürriyet-i ?er’iyye. Bu, yüksek idealler verir ve onlar?n gerçekle?mesinde rekabet ve yar??a sevkeder. Bir ba?ka ifâde ile insaniyete lay?k, en yüksek kemâlata olan meyl ve arzu ile cihazlanm?? olmak demektir.

“Dördüncü kuvvet: ?efkatle cihazlanm?? ?ehâmet-i imâniyedir. Yani tezellül etmemek, haks?zlara, zâlimlere zillet göstermemek, mazlumlar? da zelil etmemek.

“Be?inci kuvvet: ?zzet-i ?slâmiyedir ki, ila-y? kelimetullah’? ilan ediyor ve bu zamanda ilay? kelimetullâh maddeten terakkiye mütevakk?ft?r.”

Bediüzzaman’a göre, **“zaman hatt-? müstakîm üzere hareket etmiyor ki mebdde ve müntehas? birbirinden uzakla?s?n, belki küre-i arz?n hareketi gibi bir dâire içinde dönüyor. Bâzen terakki içinde yaz ve bahar mevsimi gösterir. Bazen tedenni içinde k?? ve f?rt?na mevsimini gösterir. Her k??tan sonra bir bahar, her geceden sonra bir sabah oldu?u gibi nev-i be?erin dahi bir sabah? bir bahar? olacak in?âallah. Hakikat-? ?slâmiyenin güne?i ile sulh-u umûmî dairesinde hakîki medeniyeti görmeyi rahmet-i ?lâhîyeden bekleyebilirsiniz.”**48.

Hürriyet ve Me?veret

Bediüzzaman’a göre, Müslümanl??n kurtulu?u hürriyet ve me?verete ba?l?d?r. Hemen bütün eserlerinde, yeri geldikçe bunu tekrar eder. Mesela ?öyle der:

"Asya'n?n baht?n?, ?slâmiyetin taliini açacak yaln?z me?rûtiyet ve hürriyettir. Fakat, ?eriat-? garran?n terbiyesinde kalmak ?art?yla."49.

Ayr?ca, onun sefâhet, lezâiz-i nâme?rûa, israfât, tecâvüzât, hevây-? nefse ittibada serbestiyet ile tefsîr ve buna göre amel edilmemesi gerekti?ini aç?klar50.

Bediüzzaman, görüldü?ü üzere, mutlak hürriyeti de?il, ?slâmî ölçüler dâhilindeki hürriyeti tavsiye etmektedir. Ona göre bu faydal? hürriyete be? kap?dan girilebilir.

Birinci kap?: ?ttihad-?kulûb, yani îman ve gönül birli?i.

?kinci kap?: Muhabbet-i millî.

Üçüncü kap?: Maarif.

Dördüncü kap?: Sa'y-? insanî.

Be?inci kap?: Terk-i sefâhet51.

Bediüzzaman'a göre, Anadolu ve Rumeli diyarlarında büyük dehaler bu hürriyet-i ?er'iyye sâyesinde yeti?ip insanl??a hizmet sunabilecektir. ?öyle der:

“Bu ?er’î hürriyet, âdilâne ya?asa, fikr-i be?erin a??r zincirlerini paralamakla ve istidad-? terakkiye kar?? sedleri hercümerc ederek o küçük daireyi, dünya kadar tevsî edebilir (geni?letebilir). Hatta benim gibi bir köylü âdi adam, Süreyya kadar ulvî olan idâre-i umûmîyi nazara alacak âmal ve müyûlât?n filizlerini orada ba?layacak ve her bir fiil ve tavr?n?n orada bir ihtizaz ile zî-medhal bulunaca??ndan himmeti Süreyya kadar teâli, ahlak? o derece tekemmül ve efkâr? memâlik-i Osmaniye kadar tevessü edece?inden Eflatunlar? ve ?bn-i Sînalar? ve Bismarklar? ve Dekartlar? ve Teftazânîleri in?âallah geri b?rakacak.”52.

Bediüzzaman'a göre, gerçek ?ûra'da büyük bir güç var, t?pk? üç elif yan yana gelse 111 kuvvetinde oldu?u gibi, üç ihlas? kimse bir maksad etraf?nda dayan??maya girdi mi yüz ki?i gücüne ula??r. On adam da bin adam gücüne yeti?ir53.

Ya demokrasi? Bediüzzaman, hürriyet-i me?rûa'dan, me?rûtiyet-i me?rûa'dan bahseder, me?vereti, âlem-i ?slâm ve hatta Asya'n?n baht?n? açacak olan anahtar ilan edecek derecede ona ehemmiyet verdi?i halde demokrasi kelimesini hiçkullanmaz. 1950'de iktidara geçen Adnan Menderes ve ekibini kastederek **“Demokratlar”** kelimesini kulland??? halde 54 eserlerinde bir kerecik olsun **demokrasi** kelimesine yer vermez.

Bunun sebabini, bu kelime alt?nda ?slâm memleketlerinde i?lenen tahribât ve hilelerle izah etmek mümkün oldu?u gibi, onun daha önce belirtti?imiz medeniyet anlay??? ile izah etmek de mümkün ve hatta bu daha makuldur. ?öyle ki: O ?slâm medeniyetini isti?na ve istiklaliyet vas?flar?yla muttas?f ilan etmi?ti. Bunun manâs? ?udur: ?slâm medeniyeti, hiçbir müessesesinde Bat?ya muhtaç de?ildir. Her müessesesi kendi orijinalitesine sahiptir. ?slâmî me?veret ve ?slâmî hürriyet ile Bat?n?n demokrasi ve hürriyet anlay??? ayr? ?ey de?ildir. Demokrasi, me?verete benzer noktalar ta??sa da ayr?ld??? yerler var. Öyleyse niye onun tâlibi olunmal? ki? Bediüzzaman Bat?l? mefhum ve kavramlar? ifâde eden hümanizm, kültür, teknik gibi ba?ka tabirleri de eserlerinde hiç kullanmam??t?r.

Sonuç:

Bediüzzaman bir aksiyon adam?d?r. S?radan bir hoca, bir Osmanl? âlimi de?ildir. Ömrü hep mücâdelelerle geçmi?tir. Yazm??, nutuk vermi?, harbetmi?, sürgünlere yollanm??, mahkemelere ç?km??, k?sacas? ölüm ân?na kadar uzanan bir mücadele hayat? ya?am??t?r. Ne için mücâdele etti, neyin kavgas?n? verdi?

Bunu tek kelimedede cevaplayabiliriz: **Medeniyet!**

Onun bütün kavgas?, medeniyet kavgas? idi. ?nsaniyete sulh-u umumiyyi, saâdet-i dâreyini kazand?racak medeniyetin kavgas?. O biliyordu ki, yeryüzünde bütün Müslümanlar?n meselesi birdi, hepsi ayn? ?eyden kaynaklan?yordu... Her tarafta çekilen ?zd?raplar?n, sanc?lar?n sebebi, manâs? bir idi: **Kurtar?lmas? gereken ?slâm medeniyeti.**

Ona göre, Batı medeniyeti, bir kâsım menfî esaslar üzerine oturmuştur. Bu sebeple insanlığın %90'una dünya saadeti bile kazandırmıyor, bu medeniyet yıkıma girmiştir. Yarın dünyaya mutlaka İslâm medeniyetini benimseyecektir.

Sâdece Müslümanlar değil, bütün insanlığın kurtuluşu vahdaniyet inancına, fazilete, ahlâka dayanan İslâm medeniyetinin ihyasına bağlıdır.

Müslümanlar, tarih boyu İslâmı ya'adıklar müddetçe terakki ettiler, üstün oldular.

Bütün gerilikleri ve zedraplar, İslâmın hayatlarından çökmesi olmasından ileri gelmektedir.

Medeniyetimizin yeniden ihyası gerekmektedir. Bunu yaparken Batının ilim teknik gibi faziletlerini almalıyız, fakat hayat tarzlarını, sefahetlerini, ahlâksızlıklarını almamalıyız. Öyle seslenir:

“Ey, bu vatan gençleri! Frenkleri taklide çalmayınız. Aya! Avrupanın size ettikleri hadsiz zulüm ve adavetten sonra hangi akılla onları sefâhet ve batıl efkârlarına ittiba edip emniyet ediyorsunuz? Yok, yok! Sefihâne taklid edenler, ittiba değil, belki uursuz olarak onları safına iltihak edip, kendi kendinizi ve kardeşlerinizi idam ediyorsunuz. Ağah olunuz ki, siz ahlâksızcasına ittiba ettikçe hamiyet davâsında yalancılık ediyorsunuz. Çünkü şu surette ittibanız, milliyetinize karşı bir istihfaftır. Ve millete bir istihzadır!”⁵⁵.

Dinleyicilerden Gelen Sorulardan Birkaçına Verilen Cevaplar:

Soru 1: *Konu'manızda Bediüzzaman'ın kavgasından bahsettiniz. Bediüzzaman kimle kavga (mücâdele) etmiştir? Bu kavga bildiğimiz kavga mıdır? Ya nasıl kavga? Kavga (mücâdele) demenizden gaye nedir?*

Cevap: Bediüzzaman, hayatının her safhasında İslâm medeniyetinin ihyası için ya'amıdır. Bu gaye; yerine göre nutuk vermesini, makale yazmasını, cepheye koymasını, eser te'lif etmesini gerektirmiştir. Onun bu hizmetini engellemek isteyenler onu hapse atmıştır, sürgüne yollamıştır, jandarma nezaretinde ya'amaya sevklemiştir. O cepheye savaırken "ârâtu'l-caz"ı te'lif etmiştir. Diğer eserleri çoğunlukla sürgün ve hapisleri sırasında en ağır şartlar altında te'lif edilmiştir. Demek ki her an mücâdele ile geçen bir hayat ya'amıdır. Mücadele ettiği düman küfürdür, onun temsilcisi, taraftarı, hizbidir. Bu kavga silâh gerektirmez. Tâpkî Resulullah'ın haber verdiği büyük cihad, evdeki kavga gibi.

İslâm için yapılan bu çalmalara cihad deyin, mücâdele deyin, kavga deyin, gayret deyin, hangi kelime ile ifâde ederseniz edin, aynı şeyi söylemiş olursunuz.

Ancak kavga ve mücâdele deyince sokağa dökülmek, dağa çıkmak, polisle, jandarmayla çatışmak, gösteri yürüyüşleri yapmak, isyan etmek, ba'kaldırmak anlarsanız, Bediüzzaman böyle bir kavga yapmamıştır, tavsiye de etmemiştir. O, **“Medenîlere galebe ikna iledir, vahîlere oldu gibi zorla, icbarla de'ildir”** der. Öyleyse onun kavgası maddî bir kavga değil, manevî bir kavga, imanî meselelere insanların aklen mantıken ikna gayretidir.

Soru 2: *Nursî'nin İslâmîyeti ça'da'la'tırma ve dinde reform çabaları ne ölçüde başarılı olabilmektedir?*

Cevap: Soruda yanlışlık var. Çünkü Bediüzzaman, dinde reform ve çağdaşlaşma peşinde olmamıştır. Reform, Batı ile ilgili bir tabirdir. Dinin siyasî hayattan atılması, dine kilisenin ilave ettiği esasların dinden çıkarılması demektir. Batıda reform hareketleri hep dinden kurtulmayı hedefler. Reform deyince dini bertaraf etme hatıra gelir.

Halbuki İslâmda tecdid kelimesi vardır. Hz. Peygamber her aşrda müceddid geleceğini haber vermiştir. Hicrî ikinci aşrda Ömer İbn-u Abdülaziz'le müceddidler baktılar. Tecdid yenilemek demektir. Bu, dini hayattan çıkarmayı değil, dine sonradan giren bid'atleri dinden temizlemeyi gaye edinir. Tecdid **asla dönüştür, yenilenmedir.**

İslâm âleminde târih boyunca dâimî tesirden uzak olarak mahallî, yerli bir ihtiyaçla ortaya çıkan tecdid hareketlerinin hepsi, Batıdaki reform hareketlerinin zıddına, asla dönmeyi, zayıflayan İslamî, dinî hayatın kuvvetlendirilmesini talep etmiştir. Batıda ise reformcular, bizdeki müceddidlerin aksine dinin hayattan çıkarılması istemileridir. Nitekim, bizde dine döndükçe siyasî, iktisadî ve hattâ askerî yönden üstünlük, terakkî ve zafere ulaşılmış, onlar da reform yaptıkça, dini hayatlarından çıkardıkları terakki etmişlerdir.

Bu, İslâm ile Hıristiyanlık arasındaki mühim farklardan ileri gelir. Hıristiyanlık aklı, ilmi reddeder, akla ilme ters düşen peşin naslar (dogma) koyar. Kilise, bir tahakküm müessesesidir. İslâm akla yer verir, ilme tevrik eder, istibdadı reddeder. **İslâmda en üstün insan bilen insandır, âlimdir.** Fakirler de İslâm tarafından korunmuştur.

bu halde Bediüzzaman'ın İslâmda yapmak istediği tecdid'i reform kelimesiyle ifâde etmek son derece mahzurlu olur. Çağdaşlaşma tabiri de öyle. İslâm çağdaşlaşmaz. İslamî meseleler, iman esasları, günümüz insanının anlayacağı şekilde izah edilir. Bediüzzaman bunu yapmıştır. İlme, muhakeme-i akliyyeye ehemmiyet veren günümüz insanlarının anlayacağı, ikna olacağı, reddedemeyeceği bir üslubla akli, mantıkî, ilmî delillerle iman esaslarını Bediüzzaman izah etmiş, açıklamıştır. Eski âlimlerin: **“İmanla tasdik edilir, akla yol bulunamaz”** dedikleri âhirete iman, kadere iman, meleklerle iman gibi en müskil, en mücerred meseleleri akli açıklamalara kavuşturmuş, **“Anlayarak okuduktan sonra halâ reddetmeye, itiraz etmeye mecalin kalırsa gel parmakların gözüme sok!”** mealinde meydan okumalarda bile bulunmuştur.

bu halde **Bediüzzaman'a müceddid gözüyle bakabiliriz**, ona reformcu değil müceddid diyebiliriz. O, insanlarla Kur'ân ve sünnet arasına giren sefahati, israfı, cahilliği, Avrupa istilasını bertaraf etmeye çalışmıştır. Gayesinde büyük ölçüde muvaffak olmuştur. Türkiye'de ve hattâ dünyanın her tarafında onun eserlerinden istifade ederek gerçek İslâmı yayıyorlar, gerçek İslâmın inkişaf etmesi, insanlara götürülmesi için çalışmaları hergün sayıca artmaktadır. İleriki on yıllarda gayesine tam olarak ulaşacağını söyleyebiliriz.

Soru 3: *Said Nursî öğrencilerine bazı kitaplar okutmamakla neyi amaçlamıştır?*

Cevap: Bediüzzaman bazı kitapları okumayın diye bir tavsiyede bulunmaz. Bu, onu uygulamak için söylenen, uydurma iddialardan biridir. Ben de onun eserlerinden tefeyyüz eden birisiyim. **Okuyarak profesör oldum.** Konuşmam sırasında nice Batılı müelliflerin isimlerinden bahsettim. Onları okumasam söyleyemezdim. Telifatında yerli yabancı pek çok kitaplara atıflar yapmıştı.

Bütün **Risale-i Nur talebeleri öncelikle Risaleleri okurlar, ba?ka faydal? kitaplar? da okurlar.** Ancak, elbette kitaplar aras?nda seçim yapacak, faydal? olmayanlar?, abur-cuburu okumayacaklard?. Resulullah: “**Faydas?z ilimden Allah’a s???n?r?m.**” der.

Soru 4: *Bediüzzaman’?n insanl?k medeniyetinden bahsetti?ini söylediniz. Bu ?slâm medeniyetinden ayr? m?d?r? (Bu soru ?ifâhi olarak soruldu. Soru sâhibi muhtemelen bir gazeteci idi.)*

Cevap: Bediüzzaman’?n medeniyet görü?ü elbette ?slâm’?n d???nda de?ildir. Bunu, Bat?l? mütefekkirlerle Bediüzzaman’?n aras?ndaki fark? belirtmek için söyledim. Bediüzzaman, normal olarak sâdece dünya Müslümanlar’?n?n menfaatlerini ön plana alan bir medeniyet teklif etmeli idi. Bu meselede muhatap olarak sâdece Müslümanlar? seçmeli idi. Bir ba?ka ifade ile böyle bir üsluba yer verme? olsa idi onu normal kar??lard?k. Halbuki o, bütün insanl????n dünyevî saadetinden söz etmi?, medeniyetlerin insanlar’?n tamam?na en az?ndan ekseriyetine saadet getirmesi gere?inden bahsetmi?tir. Sulh-u umumî tâbirine s?kça yer vererek, insanl????n tamam?n? içine alacak bir sulhtan bahseder, bunu gerçekle?tirecek esaslar üzerinde durur.

Halbuki Bat?l? müelliflerin, insanl????n gelece?inden, yar’?n?n medeniyetinden bahseden H?ristiyan men?eli mütefekkirlerin derdi insanl?k de?il, Bat? medeniyetinin bütün dünyaya hâkimiyetidir. Bat’?n?n hâkimiyetinden maksad, gitti?i yere Bat? müesseselerini aynen götürmek, Bat’daki maddî refah?, ilmi, teknolojiyi, medeniyetin mehasinini her tarafa ula?t?rmak da de?ildir. Mesela Toynbee, Bat? medeniyetine rakib, dolay?s?yla bugün olmasa gelecekte galebeleri melhuz olan ?slâm, Rus, Hind ve Uzak Do?u medeniyetlerine Bat’?n?n nas?l galebe edebilece?inin, di?er cemiyetlerin, Bat? medeniyeti içerisine proleterya statüsünde kalmalar? ?art?yla nas?l entegre edilebileceklerinin tahlilini de?il, toptan bir milletin proleter s?nf (yani i?çi s?nf?) olabilece?ini belirtir. Mesela ?slâm âlemi için, nebatî hayat ya?ayan ruhsuz bir ceset misâli hayatta kalmas?, medeniyete orijinal bir katkıda bulunamama ?artlar? çerçevesinde Bat’ya entegre edilmesinin gerekti?ini belirtir. Tahliline devam eden Toynbee, ister dindar mutaass?b, isterse laik-Bat’c? her iki münevver zümrenin de Bat? için tehlike olabilecek medenî bir terakki ortaya koyamayacaklar?n? belirtir. Ona göre Bat? için tehlike “**?stanbul’un hamallar?**” ve **M?s?r’?n fellahlar?** diye ifâdeye döktü?ü halk tabakas?ndan gelebilir. Toynbee bu te?histen sonra çok usta bir üslubla bu tehlikeyi bertaraf etmenin iki yolunu da gösterir:

?çkinin halk tabakas?na yayg?nla?t?r?lmas?,

Irke? dü?üncelerin Müslüman milletlere sokulmas?.

Toynbee’ye göre, ?slâm bu iki iblisi reddederek kendini korumu?tur. Halbuki Bat?, s?rf içki ile nice ibtidaî kavimleri tarihten silmi?tir.

Bat?l? tahlilciler: “*?çki mübtelas? olan insanlar, her çe?it hamiyet, ?eref, aile duygular?n? kaybeder, zevkinden ba?ka bir ?ey dü?ünmez hale gelir, aileler, milletler kendili?inden söner...*” derler.

Yine Toynbee ?rk da?l?m’?n?n Bat’da yamal? bohça ?eklinde istikrar buldu?unu, Do?u milletlerinde ise, din esas al?nd????, ?rk ayr?m? olmad??? için ?rkî da?l?m’?n yanar-döner bir kuma? manzaras? arzetti?ini, birbirlerini tâkip eden evlerde, co?rafî bak?mdan birbirine kar??m?? olarak ya?ad?klar?n? belirtir. Bunlar? ?rka dayal? millî devletlere dönü?türmenin barbarl?k metodlar?yla yani vah?et ve katliamlarla olaca?n? belirtir. (Daha fazla bilgi ve kaynaklar için Peygamberimizin Hadislerinde

Medeniyet, Kültür ve Teknik adlı kitabımın görülmesi gerekir. [Cihan Yayınları/İstanbul 1984]).

Böylece mütefekkir ve âlimlerin önderliğinde, askerî ve siyasî baskılarla hareket eden Batı, İslâm âlemi ve bütün dünyaya herçerç ve içkiyi bin bir dalavere ile sokarak, hâkimiyetlerine zemin hazırlamaları ve halen devam etmektedirler. Bizim memleketimizde içkinin hangi muhitlerde ilahlaştırılıp kutsallaştırıldığını, yükselmek, terfi etmek, yeni imkânlar iktisab edebilmek için imtihan vasıtasıyla kendilerine dikkat edilmelidir. Kimler içki yasağına veya kısıtlamasına karşı çıkıyor, çardağına gereği olarak müdafaasını yapıyor? içki imalat ve pazarlanması Türkiye’de ne zaman resmîleştirilmelidir? Buralarda araştırma, düşünme, bilme kişiyeye ciddî meselelerin anlaşılmasında anahtar olacaktır. Kısacası bunlar Batı’nın icbarıyla planıyla yürütülmektedir. Hal-i hazır idare samimiyetle istese de kaldırmaya gücü yetmez, Batı müsaade etmez.

Mevzumuza dönecek olursak, Batı emsalleri gibi **medeniyet meselelerine temas eden Bediüzzaman, onları hodgamlığa (egoizmine) düşmez, iğrenç, iblisane dalavereler teklif etmez; insanları tamamına saadet getirecek esaslar teklif eder.** Yer yüzünde en kıymetli varlığın insan olduğunu üzerinde durur. İnsan sevgisi, insana hürmet, insana değer verme meselelerine yer verir. **“Ey Müslümanlar!”** diye Müslümanlara hitabettiği gibi, sık sık **“Ey insan!”** hitaplarına da yer verir.

Bediüzzaman’ın insanlığı kuşatacak bir medeniyeti sıkça mevzu bahis etmesini, onun gelecek hakkındaki inancıyla izah edebiliriz. Ona göre, insanlık toptan İslâma girecektir, istikbal semavat ve Asya kıtası İslâmın temiz, lekesiz eline teslim olacaktır. Resulullah’ın haber verdiği: **“Hz. İsa’nın yer yüzüne inip Deccal’i öldürmesi ve Mehdi’nin arkasında namaz kılması”** hâdisesi Hristiyanlık âleminin İslâma girme hadisesidir. O günler Bediüzzaman’a göre yakındır, kendisi de öyle bir istikbale zemin hazırlamaktadır. Şu halde o, misyonunu sadece Türkiye Müslümanları veya İslâm âlemiyle sınırlı görmüyor. Bütün insanlığı âmil biliyor. Söz gelimi bir **Tabiat Risalesi veya Ayetü’l-Kübra risalesi sadece Müslümana hitab etmez, sulh-u umumiye muhtaç insanlığı hitab eder, gelecek insanlık medeniyetinin temel taşlarından bir kaçını tekil eder.**

* **Prof. Dr. İbrahim CANAN**

Araştırmacı-yazar. 1940, Küçük Karapınar köyü/Konya doğumlu. İlk öğrenimini memleketinde tamamladı. Konya Erkek Lisesi (1958) mezunu. Kayseri (1962-64) ve Akşehir’de (1966-67) orta dereceli okullarda öğretmenlik yaptıktan sonra, Atatürk Üniversitesi İslami Bilimler Fakültesi’nde 1972’de başlağığı öğretim üyesi görevini aynı üniversiteye başlı olarak kurulan İlahiyat Fakültesi’nde sürdürdü. Makalelerini fakülte dergileri yanı sıra Diyanet, Hakses, İslam, İslam Medeniyeti, Zafer, Sur, Cmal, Kadın ve Aile, Altınoluk, Okul gibi dergilerde yayımladı. Resulullah’a Göre Okul ve Ailede Çocuk Terbiyesi adlı eseriyile 1979’da Türkiye Milli Kültür Vakfı Ödülü’nü aldı.

Eserleri: Tarihçi Açısından Din (Arnold Toynbee’den çeviri, 1978), Seminer ve Tez Rehberi (1979), Resulullah’a Göre Okul ve Ailede Çocuk Terbiyesi (1988), Atatürk Üniversitesi Lojmanları ve Taklitçileriimizin Muhasebesi (1979), İslamda Çocuk Hakları (1980), İslamda Temel Eğitim Esasları (1980), Sulh Çizgisi (1980), Tebliğ Terbiye ve Siyasi Taktik Açısından Hicret (1981), Hz. Peygamberin Sünnetinde Terbiye (1981), Yeni Usul-i Hadis (Zafer Ahmed el-Osmani’den çeviri, 1982), Kur’an ve Hadise Göre Fitne ve Anarşi (1981), Kur’an’da Çocuk (1984), Peygamberimizin Hadisleriyle Medeniyet Kültür ve Teknik (1984), Ahkâmü’s-Si’âr (Üstrüeni’den çeviri, 1984), Peygamberimizin

Okuma-Yazma Seferberli?i ve Ö?retim Siyaseti (1985), ?slâm'da Zaman Tanzimi (1985, 88), ?slamda Çevre Sa?l??? Kütüb-i Sitte Muhtasar? ?erhi 1-5 (1988)

KAYNAKLAR

2. *Kelime ile ilgili tahlîl için, Peygamberimizin Hadislerinde Medeniyet, Kültür ve Teknik (Cihan Yay?nlar?, ?stanbul 1984, s.25-28) adl? te'lifimiz ile, Cemil Meriçmerhum'un Umrân'dan Uygarl??a (Ötüken Yay?nevi, ?stanbul 1977, s. 93-99, keza s. 349'da 16 numaral?dipnot) adl?eseri görülebilir.*

3. *Dinî?lmîYeni Ansiklopedi (Hekimo?lu ?smail ba?kanl???nda bir heyet taraf?ndan haz?rlanm??t?r), Tima?Yay?nevi, ?stanbul, 1989, 2,771.*

4. *Toynbee, Arnold J.: La Religion VuePar un Historien, Frans?zcaya çeviren Marcelle Weill, Galimard, Paris, 1963, p. 152.*

5. *Bediüzzaman, Mesnevi-i Nuriye, Osman Yalç?n Matbaas?, ?stanbul, 1958, s. 184. Burada, 1984'te mü?ahede etti?imiz bir hadise, bizdeki farkl?bir medeniyet anlay???n?ortaya koyacak. Antalya'n?n do?u garaj?nda otobüsten inince, garaj?n hemen ç?k???nda kav?akta k?rm?z?????n yan?nda trafi?e nezaret eden polise bir adres sormak için yakla?t???m?z s?rada, k?rm?z?????a ra?men kar??tarafa geçen bir çift vard?. Bunlar biri kad?n, di?eri erkek iki ki?i idiler. Yaz mevsimi olmas?sebebiyle deniz k?yafetiyle dola??yorlard?. Yani üstlerinde giysi olarak sâdece mayo vard?. Polis onlar?n trafik kaidesini kale almad?klar?n?görünce: "Bir de medenîolacaksınız?z, k?rm?z?????a bile riâyet etmiyorsunuz!" diye söylendi. Polis hakl?yd?, çünkü resmiyet nazar?nda medeniyet bu, medenîolmak da öyle hareket etmekte. ?slâmîk?yâfet ta??mak 163'ten ba?lamak üzere pek çok riskleri ta??yan bir gerilik alâmeti idi.*

6. *Malek Bennabi, Vocation de l'?slâm, Seuil, Paris, 1954, s.21.*

7. *Bediüzzaman, Muhakemat, Sözlere Yay?nevi, ?stanbul, 1977, s.53.*

8. *Sözlere, s. 132-133.*

9. *A.e.s. 132.*

10. *Bediüzzaman, ?ualar, Çeltüt Matbaas?, ?stanbul, 1959, s.379.*

11. *Sözlere s. 714.*

12. *A.g.s. 714.*

13. *Bediüzzaman, Mektubat, s.489.*

14. *Mesnevi-i Nuriye, s. 141-142.*

15. *Bediüzzaman, Emirda?Lahikas?II, Sinan Matbaas?, ?stanbul, 1959, s.98.*

16. *Bediüzzaman, Asâr-?Bediyye, s. 321 (baz?sâdele?tirmelerle).*

-
17. *Bediüzzaman, Sünühât, Gâye Matbaas?, Ankara, 1976, s.57-60.*
 18. *Bediüzzaman, Hutbe-i ?âmiye, Sinan Matbaas?, ?stanbul, 1958, s.33*
 19. *Tarihçe-i Hayat (Bediüzzaman, Said NursîHayat?-Mesleki, Tercüme-i Hâli ad?yla ne?redilmi?tir, bir heyetçe haz?rlanm??t?), Sözlür Yay?nevi, ?stanbul, 1976, s.116.*
 20. *Hutbe-i ?âmiye, s.32.*
 21. *A.e.s. 32.*
 - 22..... ?
 23. *A.e.s. 33.*
 24. *Asar-?Bediyye, s. 350.*
 25. *Divân-?Harb-i Örfi, ?stanbul 1328 (Bediüzzaman'?n 31 Mart Vak'as?üzerine te?kîl edilen Divân-?Harb askerîmahkemesinde yapt??? müdafaa olup ?ki Mekteb-i Musîbetin ?ehâdetnâmesi ad?n?da ta??r), s. 36, Tarihçe s. 74.*
 26. *Tarihçe-i Hayat, s. 107-108.*
 27. *Muhâkemat, s. 53.*
 28. *Sözlür, s. 254.*
 29. *A.e.s. 252-267.*
 30. *Yeni Ansiklopedi, 2,273.*
 31. *Nur Âleminin Bir Anahtar?, Günyay Matbaas?, ?stanbul, 1957, s.18.*
 32. *Bat?l?Nazariyelerin özetlemesi diyoruz. Çünkü, bizzat kendisi Mektubât'da (29. Mektup, Yedinci i?âret) Eski Said döneminde, di?er mütefekkirler gibi Felsefe'nin düsturlar?n?esas alarak meselelere yakla?t???n?itiraf eder.*
 33. *Sünühât, s.57-60.*
 34. *Muhâkemat s.30-31.*
 35. *Sünühât, s.62.*
 36. *Hutbe-i ?âmiye, s.56.*

-
37. A.e.s. 16-17.
 38. *Badʿull?*, Abdulkadir, *Bediüzzaman Said Nursî, Tima?*, İstanbul, 1990, 1,171.
 39. A.e. 1,171.
 40. *Tarihçe-i Hayat*, s.118.
 41. *Sözler* s. 694.
 42. *Badʿull?*, a.g.e. 1,168.
 43. *Hutbe-i ʿâmiye* s.33.
 44. *Tarihçe-i Hayat* s.77-78.
 45. *Badʿull?*, a.g.e. 1,679.
 46. *Hutbe-i ʿâmiye* s.29.
 47. A.e.s. 24.
 48. A.e.s. 34-35.
 49. *Sözler* s. 254.
 50. *Badʿull?*, a.g.e. 1,167.
 51. A.e. 1,171.
 52. *Asar-ʿBediyye* s.532.
 53. *Hutbe-i ʿâmiye* s. 60.
 54. *Tarihçe-i Hayat*, s. 547.
 55. *Mesnevi-i Nuriye*, s.148.